

Ресми рецензент А.К. Булашевтің
6D120100 - «Ветеринариялық медицина» мамандығы бойынша «Ірі қара бруцеллезіне қарсы V.abortus 19 штаммы вакцинасын конъюктиваға егу тәсілінің иммунологиялық тиімділігі» тақырыбында философия докторы (PhD) дәрежесін алу үшін ұсынылған
Айтқұлова Аяулы Мухаметкалиеваның диссертациялық жұмысына
жазбаша пікірі

р/н №	Критерийлер	Критерийлер сәйкестігі	Ресми рецензенттің ұстанымы
1.	Диссертация тақырыбының (бекіту күніне) ғылымның даму бағыттарына және/немесе мемлекеттік бағдарламаларға сәйкес болуы	<p>1.1 Ғылымның даму бағыттарына және/немесе мемлекеттік бағдарламаларға сәйкестігі:</p> <p>1) Диссертация мемлекет бюджетінен қаржыландырылатын жобаның немесе нысаналы бағдарламаның аясында орындалған (жобаның немесе бағдарламаның атауы мен нөмірі);</p> <p>2) Диссертация басқа мемлекеттік бағдарламаларға аясында орындалған (бағдарламаның атауы)</p> <p>3) Диссертация Қазақстан Республикасының Үкіметі жанындағы Жоғары ғылыми-техникалық комиссия бекіткен ғылым дамуының басым бағытына сәйкес (бағытын көрсету)</p>	Диссертация мемлекет бюджетінен қаржыландырылған «2018-2020 жылдары ветеринариялық салауаттылықты және азық-түлік қауіпсіздігін ғылыми-техникалық қамтамасыз ету» нысаналы бағдарламаның (мемлекеттік тіркеу нөмірі 0118РК01221) шеңберіндегі «Ветеринариялық-санитариялық қауіпсіздікті және эпизоотиялық салауаттылықты қамтамасыз ету» тапсырмасы аясында орындалған.
2.	Ғылымға маңыздылығы	Жұмыс ғылымға елеулі үлесін қосады/қоспайды, ал оның маңыздылығы ашылған/ашылмаған.	Диссертанттың қол жеткізген нәтижелерінің ветеринария ғылымдарына айтарлықтай үлес қосатынына күмән жоқ. Тарқатып айтсақ, алғаш рет отандық <i>V.abortus 19</i> вакцинасымен теңіз пошқалары және сиырларды конъюктива арқылы иммундеу барысында түзілетін поствакциналдық антиденелердің динамикасы зерттелінген; екпе алған малдың бруцеллезге серологиялық балау мерзімі және ауруға қарсы қалыптасқан иммунитетінің қауқары анықталған; тандемді қайталаудың ауыспалы санының (MLVA-16) мультилокустық талдауын індеттің өршуін қадағалау және/немесе еліміздің эндемиялық емес аудандарында адам мен жануарлардың бруцеллезді жұқтыру көздерін қадағалау үшін қолдану қажеттілігі негізделген.

3.	Өзі жазу принципі	Өзі жазу деңгейі: 1) жоғары; 2) орташа; 3) төмен; 4) өзі жазбаған	Диссертациялық жұмыста бұл критерий бойынша мәлімет берілмегендіктен, «Өзі жазу деңгейін» бағалау қиындық туындатады. Алайда, диссертация мәтініндегі қолданылған сөздер мен ветеринариялық терминдер, сөйлем құрастыру мен жалпы баяндау стиліне назар аударсақ, ізденуші диссертацияны орташа деңгейде жазған деп пайымдауға болады.
4.	Ішкі бірлік принципі	4.1 Диссертация өзектілігінің негіздемесі: 1) негізделген; 2) жартылай негізделген; 3) негізделмеген. 4.2 Диссертация мазмұны диссертация тақырыбын айқындайды 1) айқындайды; 2) жартылай айқындайды; 3) айқындамайды 4.3. Мақсаты мен міндеттері диссертация тақырыбына сәйкес келеді: 1) сәйкес келеді; 2) жартылай сәйкес келеді; 3) сәйкес келмейді 4.4. Диссертацияның барлық бөлімдері мен	Бруцеллездің эндемиялық аймақтарында індетке қарсы тиімді күрес жүргізу үшін малдың ауру қодырғышына қарсы жасанды иммунитетін қалыптастырудың маңызы өте зор. Алайда, қазіргі кезде елімізде қолданыс тауып отырған вакциналар серологиялық балау барысында бруцеллезге шалдыққан малды дәл анықтауға кедергілерін тигізіп отыр. Осыған орай, диссертациялық жұмыста <i>B. abortus 19</i> штамынан дайындалған отандық вакцинаны сиыр малына конъюнктива арқылы инокуляциялау - аталмыш мәселені шешудің бірден-бір жолы ретінде қарастырылып, диссертацияның өзектілігін толықтай сипаттап отыр. Диссертацияның «Ғылыми әдебиеттерге шолу» бөлімінде мал бруцеллезіне қысқаша ақпарат беріліп, елімізде аурудың алдын алу және онымен күрес шаралары туралы мәліметтер мен қолданыстағы вакциналардың тиімділігі туралы деректер берілген. Өзіндік зерттеулер бөлімінде соңғы жылдардағы елімізде мал бруцеллезі бойынша індеттік жағдайға және сиыр бруцеллезіне қарсы профилактикалық шараларға талдау жасалынып, ел аумағында бөлініп алынған бруцеллез қоздырғышының молекулалық- генетикалық қасиеттеріне сипаттамалар берілген; отандық <i>B. abortus 19</i> конъюнктивалдық вакцинасымен және басқа екпелердің әртүрлі тәсілдерімен иммунизацияланған сиыр малының антиденелер динамикасы мен жасанды иммунитетінің тиімділігі зерттелінген. Демек, диссертация мазмұны оның тақырыбын толыққанды айқындап отыр. Жұмыстың негізгі мақсаты – елімізде мал бруцеллезі бойынша қалыптасқан ахуал мен індетке қарсы бағытталған арнайы шаралардың тиімдігін анықтау және <i>B.abortus 19</i> конъюнктивалды вакцинаның ауруға қарсы иммунитет қалыптастыру қауқарып зерттеп, аталмыш екпені өндірісте ұтымды түрде қолдануға ұсыныс дайындау. Осы мақсатқа жету үшін анықталған міндеттер диссертация тақырыбына толығымен сәйкес келеді. Диссертациялық жұмыстың «Кіріспе», «Ғылыми әдебиеттерге шолу»,

		<p>құрылысы логикалық байланысқан:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) толық байланысқан; 2) жартылай байланысқан; 3) байланыс жоқ 	<p>«Өзіндік зерттеулер», «Зерттеу нәтижелерін бағалау және талқылау», «Қорытынды», «Ұсыныстар» атты тараулары және оның бөлімдері бірі-бірімен ұштасып, бір логикалық жүйеге жинақталып, өзара толық байланысқан және ғылыми еңбектің міндеттерін шешіп, мақсатына жетуге бағытталған.</p>
		<p>4.5 Автор ұсынған жаңа шешімдер (қағидаттар, әдістер) дәлелденіп, бұрыннан белгілі шешімдермен салыстырылып бағаланған:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) сыни талдау бар; 2) талдау жартылай жүргізілген; 3) талдау өз пікірін емес, басқа авторлардың сілтемелеріне негізделген 	<p>Диссертацияның «Ғылыми әдебиеттерге шолу» тарауының «Бруцеллезге қарсы қолданылатын вакциналар» атты бөлімінде ізденуші қазіргі кезде қолданыста жүрген вакциналарға сипаттама берген. «Зерттеу нәтижелерін бағалау және талқылау» тарауында диссертант өзінің қол жеткізген нәтижелеріне талдау жасап, жұмыс гипотезасының құпталғанын дәлелдеген. Алайда, ізденуші алынған нәтижелеріне диссертациялық жұмыстың мәселесі төңірегінде басқа зерттеушілердің мақалаларында жарияланған деректерді келтіре отыра салыстырмалы түрде баға бермеген.</p>
5.	Ғылыми жаңашылдық принципі	<p>5.1 Ғылыми нәтижелер мен қағидаттар жаңа болып табыла ма?</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) толығымен жаңа; 2) <u>жартылай жаңа (25-75% жаңа болып табылады);</u> 3) жаңа емес (25% кем жаңа болып табылады) 	<p>Ғылыми жұмыста «АНТИГЕН» ҒӨО-ның <i>B.abortus</i> 19 штамынан дайындалған «BRUCON®» отандық вакцинасының алғашқы рет тәжірибелі түрде және өндірістік жағдайда иммуногенділігі зерттелініп, сиыр малын бруцеллез індетінен сауықтыру мақсатында бұл препараттың серологиялық балауға кедергісін тигізбейтін конъюнктивалдық екпе ретінде қолданыла алатындығы толығымен дәлелденді. Бұл ғылыми нәтижелерге негіз болған қағидаттарда жаңашылдық бар. Алайда, шетелдік өндірушілердің <i>B.abortus</i> 19 вакцинасын конъюнктивалды жолмен қолданған кезде тиімділігін зерттеген ғылыми еңбектердің әлемдік әдебиет көздерінде бар екендігін ескерсек, қағидаттар жартылай жаңа болып табылады.</p>
		<p>5.2 Диссертацияның қорытындылары жаңа болып табыла ма?</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) толығымен жаңа; 2) жартылай жаңа (25-75% жаңа болып табылады); 3) жаңа емес (25% кем жаңа болып табылады) 	<p>Диссертацияда зертханада және өндірістік жағдайда алынған нәтижелерге сүйене отыра қорытындылар жасалынған. Конъюнктива арқылы инокуляцияланған отандық <i>B. abortus</i> 19 вакцинасы ірі қара малдың бруцеллезге қарсы иммунитетін қалыптастырып қана қоймай, аурудың серологиялық балауын жыл сайын жоспарлы түрде жүргізуге мүмкіндік беретіндігі дәлелденген. Айталық, 4-6 айда егілген бұзауларды бруцеллезге 4 айдан соң, ал 18-20 айлығында имунделген қашарларды 6 айдан соң тексеруге болатындығы анықталған. Бұл қорытындыны және оған негіз болған алдыңғы қорытындыларды толығымен жаңа деп тануға болады.</p>
		<p>5.3 Техникалық, технологиялық,</p>	<p><i>B.abortus</i> 19 екпесімен малды конъюнктива арқылы имундеу организмде</p>

		<p>экономикалық немесе басқару шешімдері жаңа және негізделген бе?</p> <p>1) толығымен жаңа;</p> <p>2) жартылай жаңа (25-75% жаңа болып табылады);</p> <p>3) жаңа емес (25% кем жаңа болып табылады)</p>	<p>иммунитетті қалыптастырып қана қоймай, бруцеллез балауын жүргізуге кедергі жасамайтындығы белгілі жәйт. Дегенмен, қоздырғыштың аталмыш штамынан дайындалған отандық вакцинаның басқа екпелермен салыстырмалы түрде тиімділігін зерттеу және оның практикада қолданудың оңтайлы жолдарын анықтау – диссертациялық жұмыстың технологиялық тұрғыдан жаңа шешімі ретінде қарастыруға болады.</p>
6.	Негізгі қорытындылардың негізділігі	<p>Барлық қорытындылар ғылыми тұрғыдан қарағанда ауқымды дәлелдемелерде негізделген/негізделмеген (qualitative research және өнертану және гуманитарлық бағыттары бойынша)</p>	<p>Зерттеу жұмыстарының зертханалық және өндірістік зерттеулерінен туындайтын, нақты дәлелдемелерге негізделген 9 қорытынды жасалынған.</p>
7.	Қорғауға шығарылған негізгі қағидаттар	<p>Әр қағидат бойынша келесі сұрақтарға жауап беру қажет:</p> <p>7.1 Қағидат дәлелденді ме?</p> <p>1) дәлелденді;</p> <p>2) шамамен дәлелденді;</p> <p>3) шамамен дәлелденбеді;</p> <p>4) дәлелденбеді</p> <p>7.2 Тривиалды ма?</p> <p>1) ия;</p> <p>2) жоқ</p> <p>7.3 Жаңа ма?</p> <p>1) ия;</p> <p>2) жоқ</p> <p>7.4 Қолдану деңгейі:</p> <p>1) тар;</p> <p>2) орташа;</p> <p>3) кең</p> <p>7.5 Мақалада дәлелденген бе?</p> <p>1) ия;</p> <p>2) жоқ</p>	<p>Қорғауға шығарылған әрбір қағидат ізденушінің тиісті зерттеу нәтижелерімен дәлелденген және оның мақалаларында жарияланған. Қағидаттардың қолдану деңгейі өте ауқымды, өйткені бұл эндемиялық індетпен тиімді күресу үшін протективті қасиетті иеленген және серологиялық балау жұмыстарына кедергі жасамайтын қолжетімді отандық вакцина керек. Еліміздің 63% астам ауылдық округтарында бруцеллездің кездесетінін және 23% эпизоотиялық бірліктердегі мал басының індетке шалдыққанын ескерсек, ұсыныстардың мал дәрігерлік практикасында қолдану мүмкіншілігінің кең екендігіне көз жеткізуге болады.</p>

8.	Дәйектілік принципі Дереккөздер мен ұсын- ылған ақпараттың дәйектілігі	8.1 Әдістеменің таңдауы - негізделген немесе әдіснама нақты жазылған 1) ия; 2) жоқ	Методологиялық тұрғыдан алып қарағанда, алға қойылған мақсатқа жету үшін диссертант әдістемелерді дұрыс таңдап алған және әрбір әдіске тиісті сілтемелер келтірілген. Демек, ғылыми нәтижелердің сенімділік дәрежесі тиісті деңгейде.
		8.2 Диссертация жұмысының нәтижелері компьютерлік технологияларды қолдану арқылы ғылыми зерттеулердің қазіргі заманғы әдістері мен деректерді өңдеу және интерпретациялау әдістемелерін пайдалана отырып алынған: 1) ия; 2) жоқ	Алынған деректер Bio numericus 7.5 компьютерлік бағдарламаның көмегімен өңделген (Applied Maths, Бельгия).
		8.2 Теориялық қорытындылар, модельдер, анықталған өзара байланыстар және заңдылықтар эксперименттік зерттеулермен дәлелденген және расталған (педагогикалық ғылымдар бойынша даярлау бағыттары үшін нәтижелер педагогикалық эксперимент негізінде дәлелденеді): 1) ия; 2) жоқ	Конъюнктивалды екіпелі алған бұзаулар мен қашарларды бруцеллезге дәстүрлі серологиялық реакциялардың көмегімен тексеру мерзімі туралы ізденушінің теориялық болжамы (жорамалы) арнайы жүргізілген зертханалық және өндірістік зерттеулердің нәтижелерімен дәлелденген.
		8.4 Маңызды мәлідемелер нақты және сенімді ғылыми әдебиеттерге сілтемелермен расталған / ішінара расталған / расталмаған	Диссертациялық жұмыста қарастырылып отырған ғылыми мәселеге қатысты маңызды ақпараттары мен деректері бар ғылыми еңбектерге орынды түрде сілтемелер жасалынған. Дегенмен, диссертация тақырыбы шеңберіндегі маңызды деректердің кейінгі 10 жылда Scopus/Web of Sciences базасына енген журналдарда жарық көрген мақалалармен расталу деңгейін көтеру артық болмас еді.
		8.5 Пайдаланылған әдебиеттер тізімі әдеби шолуға жеткілікті/жеткіліксіз	Ізденуші диссертациясында 133 ғылыми еңбектерді қолданған, оның 112-і әдеби шолудың үлесіне тиіп отыр. Аталмыш тізімде отандық және халықаралық ғылыми басылымдарда, ғылыми-зерттеу мекемелерінің еңбектерінде және әртүрлі деңгейдегі ғылыми конференциялардың еңбектер жинағында жарияланған мақалалар бар. Қолданылған әдебиеттер тізімінде келтірілген еңбектер жұмыстың тақырыбына қатысты әдеби шолу жасауға жеткілікті деген ойдамын.

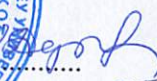
9	Практикалық құндылық принципі	9.1 Диссертацияның теориялық маңызы бар: 1) ия; 2) жоқ	Конъюнктивалды жолмен екпе алған мал организмінде гуморалдық және жасушалық иммунитеттің қалыптасу заңдылығы әлі де болса теориялық тұрғыдан алып қарағанда терең зерттеулерді қажет етеді. Осыған орай, диссертацияның теориялық маңызы бар деген тұжырым жасауға болады.
		9.2 Диссертацияның практикалық маңызы бар және алынған нәтижелерді практикада қолдану мүмкіндігі жоғары: 1) ия; 2) жоқ	Диссертанттың пайымдауынша, елімізде эндемиялық ауруға айналған бруцеллезге қарсы конъюнктивалды <i>B.abortus</i> 19 вакцинасының қолдану - мал шаруашылығын індеттен сауықтыруға бағытталған ветеринарлық-санитарлық шаралардың тиімділігін арттырмақ. Екпенің өндіріс жағдайында көрсеткен протективтік қасиеті және поствакциналық антиденелердің жоспарлық серологиялық балауға кедергісін тигізбеуі - аталмыш вакцинаның сиыр бруцеллезінен арылуға бағытталған ветеринарлық-санитарлық шараларда қолданыс табуына негіз бола алады.
		9.3 Практикалық ұсыныстар жаңа болып табылады? 1) толығымен жаңа; 2) жартылай жаңа (25-75% жаңа болып табылады); 3) жаңа емес (25% кем жаңа болып табылады)	Ізденушінің практикалық ұсыныстары өзіндік зерттеулерінен туындап отыр және толығымен жаңа болып табылады.
10.	Жазу және ресімдеу сапасы	Академиялық жазу сапасы: 1) жоғары; 2) орташа; 3) орташадан төмен; 4) төмен.	Диссертация сауатты жазылған және жеңіл оқылады, дегенмен әрекідік грамматикалық және стилистикалық олқылықтарға жол берілген.

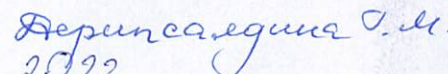
Шешім: Айтқулова Аяулы Мухаметкалиеваға 6D120100 - «Ветеринариялық медицина» мамандығы бойынша философия дәрежесін (PhD) тағайындалуын ұсынамын.

«С.Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық зерттеу университеті» КеАҚ
Микробиология және биотехнология кафедрасының профессоры, ветеринария ғылымдарының докторы А.К. Булашев

А.К. Булашев қойған қолын растаймын:
«ҚазАТЗУ» ғалым хатшысы

07.12.2023

Деринсағдина С.М.